

УДК 631.16:[340:631.115.8]

С.М. Гривківська

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ В АКТИВІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

У статті обґрунтовано напрями активізації розвитку сільського господарства. Представлено фінансовий механізм активізації розвитку сільського господарства у розрізі його складових. Подано нормативно-правову базу розбудови кредитної кооперації. Розкрито оподаткування діяльності в сільському господарстві, значення лізингу та кредитування для розвитку галузі.

In the article the directions of intensification of agriculture. The essence of the financial mechanism as systems and methods of using financial leverage to ensure the financing facility management, which requires the use of adaptive according to concrete economic problems that need adjusting, and set target activities within the strategic development.

Outlined the specifics of reproduction processes in the industry. The importance of cognitive modelling in shaping the financial mechanism of intensification of agriculture. Presents the author's approach to enhance understanding of the development of agriculture by improving the components of the financial mechanism, financial regulation and financial support. Analyzed legislative base formation of credit cooperatives, the evolution of public financial support, taxation of agriculture, the importance of leasing and lending.

Ключові слова: фінансовий механізм, державна підтримка, фінансові ресурси, сільське господарство, банк, кредитування, фінансове забезпечення, суб'єкт, податкове навантаження, лізинг.

Key words: financial mechanism, state support, financial resources, agriculture, bank loans, financial security, the entity, the tax burden and leasing.

Моделювання напрямів активізації розвитку сільського господарства передбачає врахування специфіки аграрного товаровиробництва, зокрема вплив дії природних чинників на результати господарювання, сезонність виробництва, тривалість виробничого циклу, дефіцит вільних коштів, високу капіталомісткість галузі, що обумовлює певні особливості вдосконалення фінансового механізму.

Питаннями сутності, структури та призначення функціонування фінансового механізму займалися такі вітчизняні та зарубіжні фахівці: Абалкін Л.І., Аранчій В.І., Артус М.М., Гмиря В.П., Гудзь О.Є., Базилевич В.Д., Бондарчук Н.В., Ботвіна Н.О., Бурденко І.М., Василик О.Д., Дем'яненко М.Я., Кірейцев Г.Г., Ковалюк О.М., Крупка М.І., Науменкова С.В., Поддєрьогін А.М., Прокопенко Н.С., Стецюк П.А., Юрій С.І. Проте, незважаючи на велику кількість досліджень, потребує подальшого доопрацювання перспектива вдосконалення фінансового механізму в контексті активізації розвитку сільського господарства в Україні.

Метою статті є науково-методичне обґрунтування напрямів удосконалення фінансового механізму як каталізатора розвитку аграрної сфери економіки України.

Фінансовий механізм суб'єкта є елементом цілісної системи управління та способом провадження його фінансової політики щодо формування та використання фінансових ресурсів у процесі виконання поточних завдань та забезпечення розвитку шляхом розробки та реалізації фінансової стратегії. У цьому ракурсі фінансовий механізм представляє собою використання фінансових методів та важелів впливу на забезпечення процесу фінансування об'єкта управління, що вимагає їх адаптивного застосування відповідно до конкретики економічних проблем, що потребують регулювання, та встановленої мети діяльності у межах напряму стратегічного розвитку. У контексті цього актуальним залишається вдосконалення нормативно-правового поля у питаннях регулювання фінансового забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції, зберігання, переробки, доведення до споживача. Враховуючи недостатні обсяги державної фінансової підтримки для забезпечення стабільного розвитку галузі, вважаємо за необхідне доопрацювання проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання залучення інвестицій» (реєстраційний номер 2101а від 22.05.2013 р.) та вдосконалення механізму фінансового забезпечення.

Логічним є міркування щодо того, що основою фінансового механізму активізації розвитку сільського господарства має бути, крім дієвої системи фінансового регулювання, ефективна система фінансового забезпечення, зорієнтована у тому числі й на кредитну кооперацію на базі утворення кооперативного банку, кредитних спілок, лізингових, страхових та інвестиційних компаній тощо, що дозволить розширити фінансово-кредитне обслуговування сільгоспвиробників, оскільки функціонування кредитної кооперації, передусім, спрямоване на зниження потреби товаровиробників у дорогих і не завжди доступних банківських кредитах через сезонність сільськогосподарського виробництва.

Підтверджує доцільність зроблених пропозицій той факт, що за 2014 рік рівень рентабельності виробництва у сільському господарстві склав 2,8 %, харчової про-

мисловості – 2,0 %, в той час як інші види економічної діяльності в Україні були збитковими. Ціни на сільськогосподарську продукцію порівняно з 2013 роком зросли на 1/4, а споживання аграрної продукції на 10 % знизилася, причиною чого є високий рівень інфляції, негативні демографічні зрушення, зниження реального рівня заробітної плати [1].

Враховуючи специфіку діяльності та відтворювальних процесів у галузі, що визначаються як сезонністю, так і тривалістю відтворення, галузь об'єктивно потребує як кредитного забезпечення поточної діяльності, так і розвитку, що з огляду на рівень рентабельності виробництва у галузі, нинішні ставки за користування кредитами комерційних банків та рівень цін, – викликає сумніви щодо сум кредитування, на які може претендувати галузь, та якості кредитного забезпечення.

Останнє, відповідно, призведе до неможливості придбання за власні ресурси засобів захисту рослин та тварин, покупки мінеральних добрив, що зумовить порушення технології виробництва аграрної продукції, зменшення її конкурентоспроможності та погіршення фінансового становища аграрних товаровиробників. Тому відмінною рисою фінансового механізму активізації розвитку сільського господарства повинне стати залучення зовнішніх фінансових ресурсів за рахунок розбудови альтернативної традиційному виду кредитування системи фінансового забезпечення аграріїв, що дозволить сформувати сукупний економічний ефект від розвитку галузі не тільки для сільського господарства, а й для економіки країни в цілому.

Надаючи важливого значення безповоротному фінансуванню та системі пільг, преференцій, дотацій у структурі фінансового забезпечення та фінансового регулювання, відповідно, особливої уваги, на наш погляд, заслуговують елементи активізації розвитку сільського господарства, серед яких чільне місце належить відновленню позицій та поширенню товарно-кредитної кооперації (що у перспективі передбачає утворення Кооперативного банку як вищої ланки її розвитку), функціонуванню Сільськогосподарського земельного банку та Фонду гарантій повернення сільськогосподарського кредиту, що сприяло б удосконаленню кредитного забезпечення аграрних товаровиробників на основі їх кредитування за доступними відсотковими ставками та за рахунок отримання іпотечних кредитів, технологічному оновленню галузі та інноваційно-інвестиційному її оновленню. Розвиток сільського господарства та системи кредитної кооперації у контексті її складових знаходить своє відображення у нормативно-правових документах, а саме у Законах України: «Про сільськогосподарську кооперацію» № 469/97-ВР від 17.07.1997 року [2], «Про кредитні спілки» № 2908-III від 20.12.2001 року [3], «Про кооперацію» № 1087-IV від 10.07.2003 року [4], «Про державну підтримку сільського господарства України» № 1877-IV від 24.06.2004 року [5], «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» № 2982-IV від 18.10.2005 року [6], «Про організацію формування та обігу кредитних історій» № 2704-IV від 23.06.2005 року [7], Концепції розвитку системи кредитної кооперації, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07 червня 2006 року № 321-р [8], Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України № 1158 від 19.0.2007 року [9], Законах України «Про розвиток та державну підтримку

малого і середнього підприємництва в Україні» № 4618-VI від 22.03.2012 року [10], «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» № 4391-VI від 09.02.2012 року [11], Постанові Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Порядку та умов надання сільськогосподарським товаровиробникам державної підтримки у страхуванні сільськогосподарських культур шляхом здешевлення страхових платежів (премій)» від 9.10.2013 р. № 746 [12], та інших.

Питання державної фінансової підтримки сільського господарства неодноразово обговорювалися теоретиками та практиками, проте і надалі це питання залишається у полі зору. Зокрема, потребує реалізації низка стимулюючих заходів, серед яких особливе місце займає використання важелів впливу податкової системи.

Державна підтримка сільського господарства в Україні здійснюється за рахунок бюджетного фінансування програм і заходів цільового характеру, що спрямовуються на розвиток галузі, запровадження та підтримання протягом тривалого періоду часу пільгового режиму оподаткування, здешевлення процентних ставок за користування кредитами комерційних банків за рахунок часткової їх компенсації, списання безнадійної заборгованості перед бюджетом.

Пряма державна фінансова підтримка, що здійснюється шляхом надання субсидій, допомогла стабілізувати економічні умови господарювання окремих суб'єктів, не сприяючи в цілому загальному оздоровленню галузі, що свідчить про недосконалість діючого механізму державної підтримки аграріїв. Відповідно до нього деякий час бюджетні кошти розподілялись між аграрними товаровиробниками пропорційно їх виробничому потенціалу з метою збереження позицій досягнутого стану виробництва продукції у галузі.

Неефективність такого методу підтвердилася неспроможністю більшої частини збиткових підприємств освоїти отримані державні кошти, зокрема розраховуватись по лізингу, а незначні обсяги отриманих дотацій та компенсацій кардинально не вплинули на покращення фінансового стану товаровиробників галузі, що призвело до зміни підходу у виділенні бюджетних коштів, що почало відбуватись на конкурсних засадах і вигідно підтримувало ефективно функціонуючі господарства та знову ж таки не сприяло покращенню економічного становища слабших підприємств.

Запропонований фінансовий механізм активізації розвитку сільського господарства, на думку автора, відтворює вектори державного впливу на досягнення кінцевої мети [13]. Тому доцільним є покращення фінансового забезпечення галузі за рахунок традиційних схем формування та використання фінансових ресурсів (рис. 1). Зокрема, зупинимось на фіксованому сільськогосподарському податку. З практичної точки зору фіксований сільськогосподарський податок подібний до земельного, має низку переваг, серед яких простота сплати, стабільність параметрів, з огляду на методика його розрахунку, «прив'язану» до одиниці земельної площі, передбачуваність річних платежів при плануванні діяльності. Водночас він не позбавлений певних недоліків.

О.А. Кушніренко вважає, що механічне поєднання декількох податків у фіксований сільськогосподарський податок порушує один з основних принципів оподаткування – рівність умов, що можна пояснити так: коли різні податки штучно «прив'язуються» до однієї бази оподаткування – землі, податки відриваються від фінансових результатів і фінансового стану суб'єктів господарювання, внаслідок чого не враховується при оподаткуванні особливості господарювання платників податків, які мають досить суттєвий характер.

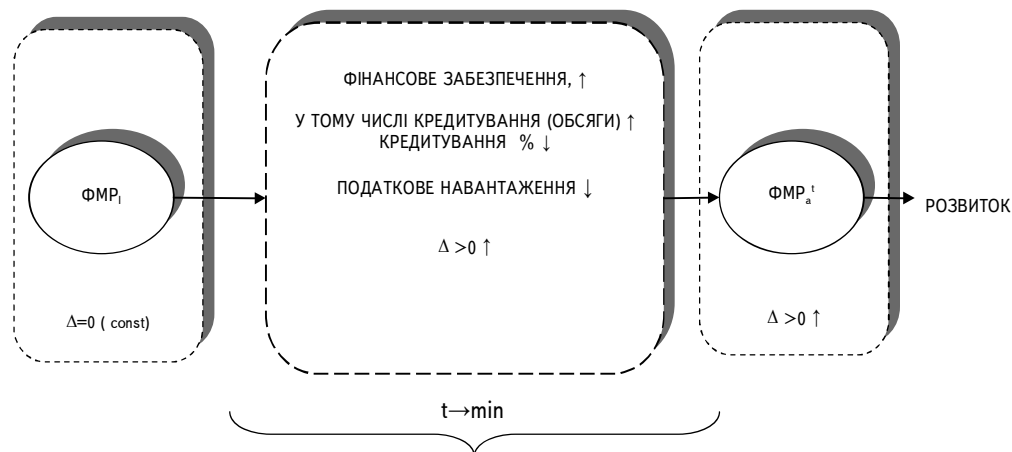

Рис. 1. Фінансовий механізм активізації розвитку сільського господарства (авторська розробка)

Наприклад, навіть при наявності збитків сільськогосподарське підприємство повинне сплачувати цей податок.

Окрім цього автор відзначає, що при формуванні цього податку чітко простежується однаковий підхід в оподаткуванні галузей рослинництва і тваринництва, що, своєю чергою, ставить тваринницькі підприємства та тепличні комплекси у дещо привілейоване становище порівняно з підприємствами рослинницького напрямку діяльності [14, с. 276], з чим не можна погодитись. Тваринництво – трудомістка галузь, і Уряд за допомогою певних преференцій зі сплати ПДВ намагався стимулювати її розвиток, а однаковий підхід в оподаткуванні рослинництва та тваринництва зберігається тільки щодо господарської діяльності.

З огляду на зазначене вище, зауважимо, що сформовані підходи до оподаткування діяльності сільськогосподарських товаровиробників у гіршому становищі залишають тих із них, які найбільше потребують його покращення, в тому числі за рахунок пільг та преференцій в оподаткуванні.

При моделюванні фінансового механізму активізації розвитку сільського господарства, доречним є моделювання за кожною зі складових механізму, з використанням при цьому деяких елементів теорії графів або її похідних. Чільне місце серед подібних методів належить когнітивному моделюванню, яке є одним із класів імітаційного моделювання, в основу чого покладено побудову і дослідження когнітивної карти ситуації. Зазначимо, що специфіка застосування засобів когнітивного моделювання полягає в акцентуванні уваги на конкретних умовах розвитку ситуації.

Когнітивні карти дозволяють отримати прогноз розвитку ситуації у послідовні моменти $t, t+1, \dots, t+N$, тобто вказати вектори стану ситуації $X(t), X(t+1), \dots, X(t+N)$ (де значення моменту t – номер кроку моделювання). Стан ситуації в послідовні моменти $t, t+1, \dots, t+N$ в нечітких когнітивних моделях визначається парами: де $S(t)$ – вектор когнітивного консонансу значення чинника [15, с. 67].

На когнітивній карті наявні основні напрями встановлення залежностей між податковим навантаженням та податками і чинниками, що їх викликають, і, відповідно,

наведено основні контури зворотного зв'язку, з яких можна впевнитись у тому, що податкове навантаження сільського господарства має чітко виражене порушення рівності умов, що зумовлює необхідність виділення тих чинників, що можуть стати важелями зниження податкового навантаження.

Наступним методом удосконалення фінансового механізму розвитку сільського господарства є лізинг, зокрема фінансовий, як вид багатосторонньої угоди, переваги від якого для сільгосптоваровиробника, сільгоспмашинобудування, та держави є більш вагомими, аніж недоліки. Плата аграрних товаровиробників за користування технікою, отриманою в лізинг, становить близько чотирьох відсотків її вартості, що при дефіциті фінансових ресурсів у галузі вирішує проблему покращення її технологічного забезпечення на інноваційній основі з меншими витратами коштів порівняно з користуванням банківськими кредитами, сприяє зростанню попиту на сільськогосподарську техніку та забезпечує поповнення бюджету шляхом виконання суб'єктами лізингової угоди фінансових зобов'язань перед бюджетом [16, с. 62; 17, с. 34].

Причинами уповільнення просування лізингу сільськогосподарської техніки, на думку експертів, залишаються нерозвиненість та недосконалість лізингового законодавства, інфраструктури та оподаткування лізингових операцій, високий ризик лізингових операцій, пов'язаний з низькою платоспроможністю сільськогосподарських підприємств та тривалим терміном амортизації техніки, що надається у лізинг, недостатність власних коштів для придбання активів, низька ліквідність лізингових компаній, значна різниця у техніко-економічних параметрах та, відповідно, цінах на вітчизняну та імпорту техніку, що здається у лізинг, відсутність державної підтримки, значні адміністративні витрати, часто незадовільний економічний стан аграрних підприємств. Зазначені причини мають негативну природу та об'єктивний характер. Тому, враховуючи значення агролізингу для розвитку сільського господарства, вважаємо, що цей інструмент є важелем стимулювання модернізації сільськогосподарського виробництва на інноваційній основі [18, с. 156].

На противагу, однією з проблем розвитку лізингових операцій як виду інвестиційної діяльності є відсутність серйозних гарантій повернення інвестицій та захисту від ризиків у процесі реалізації лізингового проекту, на вирішення чого покликане страхування діяльності, ризику, відповідальності тощо, однією з основних умов ефективності якого виступає повнота страхового забезпечення [19, с. 20]. Ризики лізингових операцій складаються з майнових (неповернення чи втрата майна, пов'язані з предметом лізингу, з неможливістю реалізації майна на вторинному ринку) та фінансових (податкові, проектні, валютні, платоспроможності лізингодержувача, макроекономічні, пов'язані з інфляцією), з огляду на що найпоширенішим об'єктом страхування при лізингу є обладнання, техніка від нещасних випадків: пожежі, стихійних явищ, протиправних дій третіх осіб.

Важливу роль у відтворювальному процесі сільськогосподарського виробництва відіграє кредитування як один із ключових інструментів його фінансового забезпечення, що певною мірою сприяє активізації розвитку аграрного бізнесу, яке повинно ґрунтуватися на розбудові гармонізації взаємовідносин між контрагентів кредитного ринку, формуванні сприятливих умов кредитування, у тому числі іпотечного, реалізації державної політики, спрямованої на розвиток сільського господарства.

Сучасний стан кредитної системи України характеризується відсутністю надійного забезпечення кредитних ресурсів та високим ризиком кредитних операцій, внаслідок чого кредитні інститути розміщують мобілізовані ресурси переважно на фондовому ринку, а кредитні ризики компенсують високими процентними ставками [20]. Тому необхідно розвивати інституції ефективної системи фінансового забезпечення сільсько-го господарства.

Потребує реалізації комплексний підхід до формування аграрної кредитної інфраструктури, який передбачав би перетворення в економічній, правовій та інституційній сферах кредитної системи агропродовольчого сектору, а саме: створення сприятливих фінансово-економічних умов діяльності аграрних підприємств шляхом встановлення конкурентного ринкового середовища та фінансової паритетності між сільським господарством і промисловістю; для установ, які кредитують аграрні підприємства, – застосування економічних пільг (за банківськими нормативами, податками); надійне правове забезпечення розвитку кредитної інфраструктури, включаючи розробку та прийняття нормативно-правових актів щодо фінансової інфраструктури, фінансових операцій, врегулювання майнових, земельних, заставних, боргових відносин тощо; інституційний розвиток аграрної кредитної інфраструктури, як у напрямі універсальної банківської справи, так і в напрямі формування спеціалізованих фінансово-кредитних інститутів: кредитних спілок та кооперативних банків, лізингових фондів, іпотечних банків.

Надання державних гарантій за кредитами суттєво зменшує кредитний ризик, що супроводжується зниженням процентних ставок, що сприяє забезпеченню отримання інтересу при кредитуванні позичальника банківськими установами [21]. Але, поряд з цим, механізм надання державних гарантій має забезпечити фінансову безпеку суб'єктів цього процесу, оскільки неповернення позичальником позик призводить до витрачання коштів державного бюджету.

Особливістю запропонованого фінансового механізму активізації розвитку сільського господарства є покращення фінансового забезпечення галузі за рахунок перевірених практикою методів формування та використання фінансових ресурсів; використання позитивного зарубіжного досвіду вдосконалення цього процесу; поліпшення кредитного забезпечення галузі на основі зниження процентних ставок за користування кредитами, розвитку кредитної кооперації, формування спеціалізованих банківських установ; поступової трансформації податкового регулювання розвитку галузі. Особливе місце у реалізації стимулюючих заходів державної фінансової підтримки сільського господарства посідає використання важелів впливу податкової системи.

Розробка когнітивної карти дозволила виявити, що податкове навантаження сільського господарства має чітко виражене порушення рівності умов, що зумовило необхідність виокремлення чинників, що можуть стати важелями зниження податкового навантаження (податок на прибуток; доходи; витрати; єдиний соціальний внесок; вартість готової продукції; податок на додану вартість; податковий кредит; інвестиційний податковий кредит; рівень амортизаційних відрахувань; фіксований сільськогосподарський податок) з подальшою побудовою багатофакторної моделі, за допомогою якої встановлено, що вплив податку на прибуток на величину податкового навантаження сільськогосподарських підприємств більший за вплив інших зборів та платежів, що підтверджує наявність порушення рівності умов у податковому навантаженні сільськогосподарських підприємств.

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України: [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; 2. Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 17.07.1997 року № 469/97-ВР // Голос України. – 13 серпня. – 1997; 3. Закон України «Про кредитні спілки» № 2908-III від 20.12.2001 року: [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2908-14>; 4. Закон України «Про кооперацію» від 10.07.2003 року № 1087-IV: [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>; 5. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 № 1877-IV: [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>; 6. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 р.» від 18.10.2005 № 2982-IV: [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2982-15>; 7. Закон України «Про організацію формування та обігу кредитних історій» від 23.06.2005 року № 2704-IV // Відомості Верховної Ради. – 2005. – № 32. – Ст. 421; 8. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку системи кредитної кооперації» від 7 червня 2006 р. № 321-р.: [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/321-2006-p>; 9. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» від 19.09.2007 року № 1158: [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF>; 10. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» № 4618-VI від 22.03.2012 року: [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>; 11. Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 09.02.2012 року № 4391-VI: [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4391-17>; 12. Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Порядку та умов надання сільськогосподарським товаровиробникам державної підтримки у страхуванні сільськогосподарських культур шляхом здешевлення страхових платежів (премій)» від 9 жовтня 2013 р. № 746: [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/746-2013-%D0%BF>; 13. Наукові основи національної стратегії сталого розвитку України / [за наук. ред. М.А. Хвесика]; Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. – 40 с.; 14. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / [за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка]. – [2-е вид., перероб. і допов.]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 218 с.; 15. *Вергунова І.М.* Системне моделювання в економіці: Блок 2 (для студентів за напрямом підготовки 8.04030203 – соціальна інформатика) / І.М. Вергунова. – К., 2013. – 106 с.; 16. *Ладюк О.Д.* Розвиток лізингу в Україні: переваги і недоліки / О.Д. Ладюк // *Фінанси, учёт, банки.* – 2008. – № 14. – С. 59; 17. *Грищенко О.* Фінансовий лізинг: історія, сучасність та перспективи розвитку / О. Грищенко // *Юридичний журнал.* – 2006. – № 3. – С. 32–41; 18. *Погорєлова Н.П.* Проблеми розвитку ринку лізингу в Україні / Н.П. Погорєлова // *Держава та регіони.* – 2007. – № 3. – С. 154–157; 19. *Онищук Я.В.* Розвиток лізингу в Україні / Я.В. Онищук // *Фінанси України.* – 2005. – № 7. – С. 106–113; 20. *Чужмир К.М.* Інвестиційне забезпечення інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03 / Чужмир Катерина Михайлівна; Миколаїв. держ. аграр. ун-т. – Миколаїв, 2012. – 318 с.; 21. *Загнітко О.П.* Державна гарантія забезпечення виконання зобов'язань / О.К. Волинець, О.П. Загнітко, К.В. Островська // *Вестник ІЗПИ НАН України.* – 2010. – № 1. – С. 58–64.